

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО, МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Лесько А.М.

студент,

Навчально-науковий інститут права

Національного університету

водного господарства та природокористування

СТРУКТУРА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Поняття правового статусу особи є одним із найбільш дискусійних питань сучасної теорії права. Воно досліджувалося С. С. Алексеевим, А. Б. Венгеровим, Л. Д. Воеводіним, В. А. Купчинським, М. І. Матузовим, А. В. Міцкевичем, В. І. Новосьоловим, В. А. Патюліним, П. М. Рабіновичом, О. Ф. Скакуном, Ю. В. Стефанюком, Р. О. Халфіною, Ц. А. Ямпольською та ін. Однак у вчених немає одностайного його розуміння. Тому аналіз структурних елементів правового статусу, їх глибше розуміння дасть можливість уточнити його зміст.

Структура – це внутрішня будова досліджуваного предмета, яка характеризує зв'язок елементів його змісту. Щодо структури правового статусу в науковій літературі існують деякі розбіжності.

Так, А. М. Колодій та А. Ю. Олійник визначають такі елементи правового статусу: статусні правові норми і правові відносини; суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність; юридична відповідальність [3]. Н. І. Матузов застосовує більш простий підхід до класифікації елементів правового статусу та включає лише правосуб'єктність суб'єкта суспільних відносин; принципи конституційно-правового статусу; права і свободи суб'єкта і гарантії їх реалізації; обов'язки та гарантії їх виконання; правовідносини загального (статусного) типу [6, с. 231]. Деякі автори в якості елементів правового статусу включають також зобов'язання, законність, правопорядок, правосвідомість, гуманізм,

справедливість. Однак, ми, погоджуючись із думкою А. В. Панчишина [7], вважаємо, що ці категорії є передумовами правового статусу, які забезпечують його нормальне функціонування та реалізацію.

На думку В. Патюліна, правовий статус включає в себе громадянство, загальну правоздатність, основні права і обов'язки, конституційно закріплений принцип їх рівноправності [1, с. 26]. М. Строгович структурними елементами правового статусу особистості, крім прав і обов'язків, називає правові гарантії прав, а також правову відповідальність за виконання обов'язків [1, с. 26]. До елементів правового статусу Л. А. Луць відносить: правові принципи та норми, правосуб'єктність, порядок набуття та втрати, інтереси суб'єктів, права та обов'язки, гарантії дотримання прав та обов'язків [5, с. 124].

Отже, як бачимо у правовому статусі, як інтегрованому понятті, виділяють різні елементи: правові норми, основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки, правосуб'єктність, громадянство, гарантії прав і свобод, юридичну відповідальність тощо.

Попри різні думки, на нашу думку, серцевину правового статусу складають: суб'єктивні права, юридичні обов'язки та гарантії їх дотримання.

Права особи у структурі правового статусу – це формально визначені та юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами і реалізовувати суб'єктивні інтереси. Це, по-перше, певні можливості суб'єкта діяти певним чином або ж утримуватися від певних вчинків для того, щоб забезпечити власне нормальне існування, свій розвиток, задоволення своїх потреб. По-друге, зміст і обсяг можливостей суб'єкта залежать від можливостей суспільства, від рівня його економічного розвитку. По-третє, вони не повинні відчужуватися, відбиратися будь-ким, не можуть бути і предметом «дарування» з боку держави або будь-якої іншої організації чи особи [7].

Однією з важливих проблем сучасної науки є співвідношення прав людини і прав громадянина. В літературі щодо цього представлені різні погляди. Так, у радянському праві І. Фарбер вважав, що права людини є загальносоціологічною, а не юридичною категорією. Правами ж громадянина, за І. Фарбером, є права людини, визнані державою [12, с. 39].

Права людини – це істотні, невідчужувані права, які належать їй від народження. Вони можуть існувати незалежно від того, визнає їх держава чи ні, закріплює їх на законодавчому рівні чи ні. Права громадянина пов'язані з фактом його приналежності до певної держави; це права, які регулюють відносини індивіда з державою, в якій він розраховує на захист своїх прав і активне сприяння держави в їх реалізації [4, с. 5].

Конституція України також розмежовує основні права та свободи на права та свободи людини та громадянина. Більшість статей II розділу Конституції починаються зі слів: «Кожен має право...». За загальновизначеними нормами міжнародного права невід'ємні права і свободи кожної людини, незалежно від наявності в неї громадянства, повинні поважатися будь-якою державою. Ця норма гарантується ст. 26 Конституції, за якою іноземці та особи без громадянства мають такі самі права і свободи, як і громадяни України, за винятками, встановленими цією Конституцією та іншими відповідними законами.

Правовий статус особи відображає юридичне закріплення досягнутого суспільством обсягу *свободи особи*. Він ґрунтується на сучасному вченні про свободу, в підвалинах якого лежать такі ідеї: 1) усі люди вільні від народження, і ніхто не має права відчужувати їх природні права. Забезпечення і охорона цих прав є головним обов'язком держави; 2) свобода особи полягає у можливості робити все, що не завдає шкоди іншій особі; 3) межі свободи можуть визначатися законом, який відповідає праву, а право є мірою свободи; 4) обмеження прав є можливим виключно з метою сприяння досягання загального добробуту.

Надаючи свободи, держава робить акцент на значенні людини у певних сферах суспільної діяльності. Це виявляється у самостійному виборі суб'єктом способу життя, діяльності та поведінки в умовах, що забезпечуються державою і суспільством.

Згідно зі ст.29 Загальної Декларації прав людини, «кожна людина має обов'язки перед суспільством, в якому тільки й можливий повний і вільний розвиток її особи». Тому в будь-якому суспільстві юридичні права невід'ємні від юридичних обов'язків. *Юридичний обов'язок* – це об'єктивно необхідна, встановлена законом міра належної поведінки. Першоприрода обов'язків така, що вони покликані бути зворотною стороною суб'єктивного права

як стимулюючі засоби [11, с. 271]. Функціональне призначення обов'язків полягає в забезпеченні самого існування і реалізації прав та свобод особистості. Із загальносоціологічної точки зору: право – це те, що суспільство дає особистості, а обов'язок – це те, що особа дає суспільству [12, с. 75]. Якщо права – це мірило можливої поведінки, то обов'язки – це мірило необхідної поведінки. Права і обов'язки нерозривно пов'язані і не можуть існувати незалежно один від одного. Така залежність створює моральну взаємодію суб'єктів [7, с. 96].

Слід підкреслити, що обов'язки не завжди суб'єктивно усвідомлюються індивідом, що може призвести до відступу від вимог норми. У 1998 році за ініціативою ЮНЕСКО був розроблений проект Декларації обов'язків і відповідальності особи, який переданий на ратифікацію в ООН. Головна мета цієї Декларації полягає в тому, щоб розкрити пріоритетне значення виконання всіма своїх обов'язків і відповідальності як важливого засобу забезпечення прав і свобод людини [10, с. 28]. Тому обов'язки є необхідним і важливим елементом правового статусу.

Віднесення до елементів правового статусу особи громадянства, гарантій, законних інтересів, правосуб'єктності, юридичної відповідальності викликає чимало дискусій серед науковців. Розглянемо деякі з них.

Гарантії. Під поняттям «гарантії» прав і свобод людини і громадянина розуміють умови, засоби, способи, які забезпечують здійснення у повному обсязі і всебічну охорону прав і свобод особи [9]. Для гарантування можливості користуватися всіма правами та свободами людини і громадянина держава повинна забезпечити реалізацію конституційних прав і свобод, створити відповідний механізм їх гарантування [8, с. 3]. Низка учених не визнає гарантії структурним елементом правового статусу особи. Вони обґрунтовують свою позицію тим, що «система гарантій – це категорія, що далеко виходить за межі правового статусу особи» [2, с. 29].

Щодо віднесення до структури правового статусу такого елемента як «законні інтереси» у вчених також немає спільної думки. *Законні інтереси особи* – це юридично значимі претензії на соціальні блага, які не охоплюються змістом прав і свобод. Вони захищаються державою та законом у такому ж обсязі, як права та

свободи, хоча, на відміну від них, зміст законних інтересів чітко не визначений законодавцем [10, с. 29].

Отже, проведений нами аналіз елементів правового статусу особи дає можливість зробити такі висновки. Основними елементами правового статусу є суб'єктивні права, свободи та юридичні обов'язки. Деякі вчені до структури правового статусу вводять гарантії, громадянство, законні інтереси тощо. На нашу думку, ці категорії є або передумовами правового статусу або супроводжують його, але не складають його структуру.

Список використаних джерел:

1. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. – М., 1979. – 229 с.
2. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России: учебное пособие. – Москва: Издательство МГУ, 1997. – 304 с.
3. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи і обов'язки громадянина в Україні: Підручник. – Київ: Правова єдність, 2008.
4. Коцан-Олинець Ю.Я. До питання про гарантії прав і свобод людини та громадянина: сучасне теоретико-правове узагальнення // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2014. – № 2. – С. 12-14.
5. Луць Л.А. Загальна теорія держави і права: навчально-методичний посібник. – Київ: Атіка, 2007. – 412 с.
6. Матузов Н.И. Правовая система и личность. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1987.
7. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус» // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 95-98.
8. Рабінович П.М. Основы загальної теорії держави і права: навчальний посібник. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.
9. Савенко М. Забезпечення прав і свобод людини і громадянина та їх захист органами конституційної юрисдикції // Право України. – 1999. – № 2. – С. 3-9.
10. Стефанюк Ю.В. Структура правового статусу особи: теоретичний аспект // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – Херсон, 2016. – Випуск 2. – Том 1. – С. 26-31.
11. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. – 2-е изд., перераб и доп. – М.: Юрист, 2001. – 776 с.
12. Фарбер И.Е. Права человека, гражданина и лица в социалистическом обществе // Правоведение. – 1967. – № 1. – С. 39-46.